

УДК 94 (477.8):(477.86/.87) "XIX-XX"

Л. В. Сливка

РОЗСЕЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДРІБНОЇ ШЛЯХТИ НА ТЕРИТОРІЇ БОЙКІВЩИНИ

Стаття присвячена українській дрібній шляхті, окремій соціальній верстві населення Бойківщини в XIX – початку XX ст. В дослідженні висвітлюються ареали її розселення на території даного етнографічного регіону.

Ключові слова: українська дрібна шляхта, соціальна група, ареали розселення, шляхетська свідомість, Бойківщина.

На основе широкого круга источников отображено существование особенной социальной группы дробной шляхты в структуре украинского населения Бойковщины (этнографический регион Украины) периода XIX – начала XX века, определено ареалы её расселения на территории этого этнографического региона.

Ключевые слова: украинская дробная шляхта, социальная группа, ареалы её расселения, социальное (шляхетское) сознание, Бойковщина.

Having studied the majority of documents there had been described the evolution of the different petty nobility among the social structure of Ukrainian population of Boykivshchyna (Ukrainian ethnography region) in the XIX – beginning of the XX century. The areas of its location on the Boykivshchyna are determined.

Key words: Ukrainian petty nobility, social stratum, social identification, location areas, Boykivshchyna Region.

Постановка проблеми. В XIX ст. в соціальній структурі українського населення Бойківщини виділялася відмінна верства – дрібна шляхта (або “ходачкова”, “чиншова”, “околишня”, “загородова”, “засцяноква”, “загонова” тощо). До шляхетських родин

відносились Витвицькі, Височанські, Бережницькі, Білинські, Городиські, Грабовецькі, Жураківські, Ільницькі, Княгиницькі, Комарницькі, Матківські, Топольницькі, Терлецькі, Яворські та інші. Вони походили з привілейованого шляхетського стану і, на відміну від селян, не відробляли панщину та інші повинності. Впродовж століть шляхта роз-

селилася і проживала компактними поселеннями або розпорошено серед сільського населення.

Дрібна шляхта Бойківщини, як і українські селяни, розмовляла українською мовою, належала до греко-католицького віросповідання, але відрізнялася від них пам'яттю про особливе шляхетське походження. Через це вихідці із шляхти намагалися укладати шлюби тільки між собою, в церкві займали особні місця від селян і підкреслювали свою інакшість певними елементами в одязі. В документах, зокрема, метричних книгах її зазначали як “nobilis” (з латинської перекладається як шляхетний (знатний), а селян – як “rolnik” або “agrikola” (селянин, землероб).

Аналіз актуальних досліджень. Вивченням дрібної шляхти займалися українські (І.Франко, Г.Горинь, Ю.Гошко, Р.Кирчів, І.Волчко-Кульчицький) [27, 23, 24, 26, 21] та польські (В.Лозинський, П.Домбковський, В. Пульнарівич, Р.Хорошкевич, К.Слюсарек) [30, 28, 32, 29, 34] вчені XIX – XX ст. В історичній науці існують відмінні погляди щодо походження дрібношляхетської верстви. Вітчизняні дослідники вважають, що дрібна шляхта є автохтонного українського походження [23, 24, 26]. Натомість польські вчені відстоюють точку зору, що галицька дрібна шляхта має польське походження [29, 32, 34].

Мета статті. Метою дослідження є проілюструвати місце української дрібної шляхти в соціальній структурі населення Бойківщини та розкрити основні ареали її розселення на території даного етнографічного регіону.

Виклад основного матеріалу. В ході дослідження дрібної шляхти виявилось, що значна її частина була розселена й на Бойківщині – етнографічний регіон, який охоплює території гірських (Сколівський, Турківський Старосамбірський) та південні частини передгірних (Дрогобицький, Самбірський, Стрийський) районів Львівської області, Рожнятівського, Долинського, західної частини Богородчанського районів Івано-Франківської області та Міжгірського, Воловецького, Великоберезнянського районів Закарпатської області.

В XIX ст. в повітах Самбір, Старий Самбір, Турка, Дрогобич, Стрий, Калуш, Долина знаходилося багато шляхетських сіл. В таких селах як Білина Велика, Ільник, Явора, Матків, Сілець, Верхнє Висоцьке мешкало в середньому 500 осіб, у Комарниках та Кульчицях – понад тисячу осіб шляхетського походження [34, s. 111].

Значною була чисельність шляхти в селах Турківського повіту: Матків, Мохнате, Красне, Нижнє і Верхнє Гусне, Верхнє Висоцьке, Комарники, Завадка, Бориня, Ільник, Мельничне, Явора, Лосинець, Тернава, Розлуч, Стрілки. Зі статистичних матеріалів початку XX ст. довідуємося, що в селах Комарники та Матків шляхта становила понад 60 % від усього населення, приблизно 23 % шляхти налічувалося у Верхньому Висоцькому та Турці, 13 % – у с. Стрілки, більше 7 % – у с. Розлуч, приблизно від 3 до 1 % – у селах Завадка, Тернава Нижня, Бориня, Лаврів [16, арк.609-622].

У межах повітів Самбір, Старий Самбір виділявся ще один великий ареал розселення шляхти. Шляхетські осередки знаходилися в селах Городище, Доражів, Калинів, Кульчиці, Білина Велика, Винники, Ступниця, Сілець, Гординя, Блажів, Бачиня, Росохи, Терло, Стрілковичі, Мшанець, Лопушанка, Лімна, Лука, Топільниця, Чайковичі та інших. В с. Лозина мешкало кілька десятків Лозинських [35, s. 29]. Відомо, що в Городищі шляхта становила 32 % від загальної кількості населення, приблизно 19 % – у с. Доражів, приблизно 7 % – у с. Калинів [16, арк.483, 486, 487]. Із с. Ступниці Самбірського повіту походить шляхетська родина Ступницьких [33, s. 510].

У межах Стрийського та Дрогобицького повітів поселення шляхти знаходилися в селах Корчин, Крушельниця, Синьовидне, Підгородці, Любинці, Долголука, Воля Долголуцька, Лукавиця Нижня, Станків, Уличне, Комарів, Пукеничі, Тейсарів, Держів, Попелі, Рихчиці, Лішня, Унятичі, Криниця, Нагуєвичі, Ясениця Сільна, Тустановичі та інші. Серед них виділялися великі шляхетські села Корчин та Крушельниця [28, s. 3]. Більше 12 % від загальної кількості всіх жителів становила шляхта в с. Підгородці, приблизно 8 % – у с. Любинці, 5 % – у с. Синьовидне Верхнє [16, арк.544, 547, 550].

Ще одним великим ареалом розселення шляхти була низка сіл у Калуському повіті, до яких примикали окремі села Долинського повіту, а саме Бережниця Шляхетська, Підмихайля, Сваричів, Голинь, Креховичі, Струтин Верхній, Гошів, Гериня, Витвиця, Розточки, Добрівляни [1; 20, str. 5-9, 16-18]. В Голині та Підмихайлі шляхта становила близько 3 % від усього населення [16, арк. 228, 231]. У Струтині Верхньому в 70-х роках XIX ст. мешкали шляхетські родини Павлович, Ковалевич, Голинські, Ілішич Струтинські, Боркович, Калінович, Ільницькі, Креховецькі, Янішевські [15, арк. 5-6].

Уточнення відносної кількості дрібної шляхти по селах можна провести при порівнянні даних з метричних книг народження про відсоток новонароджених шляхтичів від усієї кількості дітей. Однак потрібно допускати ймовірність шляхетських родин, в яких не на-

роджувалися діти, і вони не були зареєстровані в документі. Таблиця 1. ілюструє відносну величину шляхетських осередків: в с. Білина Велика та Комарники ця цифра становила близько 60%, у Крушельниці – 47 %, а в Креховичах – майже 10 %.

Таблиця 1. Відносна кількість народжених дітей шляхетського походження в селах Бойківщини

Село	Шляхетські родини	Період	Народилося всього в селі селян, 100 %	Народилося шляхти, %
Комарники	Комарницький Друдз, Комарницький Яцичишич, Комарницький Павликович, Ільницький Рибчич, Созанські Ворона, Матковські Мікляшевич, Височанський Янкович, Яворські Суслийович	1803-1815 рр. 1845-1865 рр.	601 осіб 100 % 1036 осіб 100 %	369 осіб 61,4 % 611 осіб 59 %
Винники	Кобилянський, Розлуцькі, Городиські, Вінницькі Лучнік, Вінницькі Кліжевич, Вінницькі Радзевич, Вінницькі Чечель	1870-1876 рр.	213 осіб 100 %	40 осіб 18,77 %
Крушельниця	Крушельницький Ставнікович, Крушельницький Лепешевич, Крушельницький Фризович, Крушельницький Чулевич, Крушельницький Лазуревич, Вінницькі Радзевич, Яворські Ліскович, Голинські Ковбель, Подгородецький	1835-1869 рр., окрім 1838, 1851, 1861, 1863 рр.	1321 осіб 100 %	621 осіб 47 %
Білина Велика	Білинські Слотило, Білинські Тарасович, Білинські Ярошович, Білинські Мількович, Новосельський, Вінницькі Радзевич, Чайковські, Коблянські Качкенович, Луцькі, Городиські	1838-1850 рр. 1882-1885 рр.	707 осіб 100 % 234 осіб 100 %	369 осіб 52,2 % 143 осіб 61,1 %
Креховичі	Волковецькі, Дрогомирецькі, де Букатка Креховецькі, де Максимович, Струтинські, Ільницькі, де Чепелевич Креховецькі, Словаковські	1866-1900 рр.	1980 осіб 100 %	196 осіб 9,9 %
Примітка: складено за [2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 14].				

Численним назвам бойківських сіл відповідають шляхетські прізвища Бережниця (Бережницькі), Кульчиці (Кульчицькі), низанковичі (Нижанківські), Чайковичі (Чайківські), Тур'є (Тур'янські), Висоцьке (Височанські), Зубриця (Зубрицькі), Ільник (Ільницькі), Комарники (Комарницькі), Матків (Матківські), Явора (Яворські), Мохнате (Мохнацькі), Ясениця (Ясеницькі), Корчин (Корчинські), Крушельниця (Крушельницькі), Підгородці (Підгородецькі) та ін.

Проживаючи із селянами в громаді, шляхта дистанціювалася від них. Відмінності між двома групами населення призводили до умовного поділу громади на селянську (мужицьку, хлопську, рустикальну) та шляхетську частини. Це засвідчували назви поселень, як-от Корчин Шляхетський та Корчин Рустикальний, Крушельниця Шляхетська і Крушельниця Рустикальна, Кульчиці Шляхетські і Кульчиці Рустикальні, Лука Шляхетська і Лука Рустикальна, Терло Шляхетське і Терло Рустикальне, Топільниця Шляхетська і Топільниця Рустик-

кальна, Улично Долішне і Улично Шляхетське. Такий поділ зберігався по деяких селах до 1939 р. [11-13]. Селяни обирали керівником громади вїта, тоді як шляхтичі – префекта. І.Франко писав, що “де шляхта жила в селі разом з “хлопами”, там вона творила немов окрему громаду в громаді” [27, с. 182]. М.Зубрицький на початку ХХ ст. згадував, що “префекта і вїта ще й тепер стрічаємо в Терлі, Топільниці...” [25, с. 71].

Існування окремих шляхетських громад допомагало на тривалий час зберегти в їх мешканців почуття соціальної окремішності порівняно і з селянами. У багатьох селах шляхта розселялася в окремих частинах чи кутах. Так, у с. Комарники Турківського повіту шляхта оселялась у присілках Буковинка та Закичера, а на хуторі Тростянець мешкали селяни [19]. У с. Витвиця Долинського повіту шляхетські родини розселялися в центральній частині, а селяни займали місцевість під назвою “Кревець” [17]. Верхню частину с. Нижнє Гусне ще до сьогодні називають “На шляхті” [18]. Краєзнавець Ю.Гайда зазначає, що в с. Яворі Турківського р-ну Львівської обл. умовні шляхетська і “хлопська” частини села збереглися до наших днів [22, с. 135].

Незалежно від етнічного походження та матеріального стану шляхти після переходу Галичини 1772 р. під владу Австрійської монархії уряд постановив її представникам підтвердити своє шляхетство. Усі докази про шляхетське походження вносилися до спеціальних “Книг

Таблиця.2 Кількість осіб шляхетського походження, які отримали легітимацію в Галичині

Прізвище	Загальна кількість осіб з даним прізвищем	Уточнення місця проживання	К-сть осіб, які отримали шляхетство з даних сіл
Білинські (Biliński)	351	с. Білина Велика	20
Вітвицькі (Witwicki)	80	с. Витвиця	4
Гординські (Hordyński)	63	с. Гординя	5
Городиські (Horodyski)	113	с. Городище	8
Ільницькі (Ilnicki)	309	с. Ільник	6
Комарницькі (Komarnicki)	151	с. Комарники	8
Кульчицькі (Kulczycki)	288	с. Кульчиці	4
Лопушанські (Lopuszański)	29	с. Комарники	19
Матківські (Matkowski)	170	с. Матків	6
Нановські (Nanowski)	55	с. Тернова	39
Струтинські (Strutyński)	83	с. Струтин	6
Ступницькі (Stupnicki)	54	с. Ступниця	13
Сулятицькі (Sulatycki)	39	с. Сулятичі	3
Чайківські (Czajkowski)	236	с. Чайковичі	6
Яворські (Jaworski)	365	с. Явора	13

Примітка: подано за Poczety szlachty Galicyjskiej i Bukowińskiej. – Lwów, 1857. – 335 s.

“Реєстр шляхти” подає окремі прізвища з уточненням місця походження шляхтичів (табл. 2) [31]. Як бачимо, ця кількість складала незначну частину від усього шляхетського загалу.

шляхти”, на основі яких 1857 р. у Львові вийшло видання “Реєстр галицької та буковинської шляхти” [31]. Особливе значення це видання повинно було відіграти для дрібної шляхти, яка також брала участь у процесі легітимації. Однак через брак документів підтвердження отримала загалом дрібна шляхта, яка мешкала у великих шляхетських поселеннях, таких як Білина Велика, Чайковичі, Городище, Комарники, Ступниця та ін. [31, s. 16-22, 39-42, 80-81, 150, 241-242, 244].

До найчисленніших шляхетських прізвищ, які отримали легітимацію, відносяться Яворські (365), Білинські (351), Березовські (331), Ільницькі (309), Кульчицькі (288), Чайківські (236), Комарницькі (151), Матківські (170), Крушельницькі (113), Вінницькі (104), Підгородецькі (100) осіб [31].

Щодо часу легітимації, то більша кількість доводів шляхетства припадала на 80-ті роки ХVІІІ ст. (найбільше в 1782 р.). До першої половини ХІХ ст. відносяться документи в більшості дітей чи внуків тих, хто отримав легітимацію наприкінці ХVІІІ ст. Наприклад, активно підтверджували своє шляхетство Білинські – в 1782–1783 рр. – 202, 1820–50-х роках – 139 осіб [31, s. 16-22]. Однак спостерігалися й інші тенденції. Так, із 288 Кульчицьких більшість 225 отримала легітимацію в 1782 р., натомість меншість з їхніх нащадків (41 особа) – впродовж ХІХ ст. [31, s. 132-136].

Разом з тим, процес легітимації в офіційній формі підтвердив існування в ХІХ ст. в Галичині соціальної верстви дрібної шляхти. Тільки його меншість отримала шляхетство.

Більшість не змогла з формальних чи матеріальних причин здійснити цю процедуру, проте на рівні свідомості зберігала пам'ять про своє відмінне походження. Родовід дробношляхетських родів виводять з найбільш поширеного в Галичині гербу Сас. Окрім нього, шляхта використовувала герби Яструбець, Корчак, Леліва, Наленч.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, незважаючи на зміну суспільно-політичних реалій після першого поділу (1772 р.) Речі Посполитої, в соціальній структурі населення Бойківщини протягом кінця XVIII – початку XX ст. зберігалася соціальна верства дрібної шляхти, що і підтвердив процес легітимації. Родинна та громадська замкнутість цієї групи сприяли збереженню не лише шляхетських традицій, але й українських звичаїв, обрядовості серед дрібної шляхти. Цьому сприяли і характерна для гірських сіл ізольованість відносно найбільших міських центрів. У результаті, на Бойківщині спостерігаємо унікальне переплетення етнографічних елементів народної бойківської культури і елементів шляхетської традиції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Центральний державний історичний архів України у Львові (далі – ЦДІАУ у Львові), ф. 201, оп. 4а, спр. 202, 100 арк.
2. ЦДІАУ у Львові, ф.201, оп. 4а, спр. 2587, 47 арк.
3. ЦДІАУ у Львові, ф.201, оп. 4а, спр. 2588, 90 арк.
4. ЦДІАУ у Львові, ф.201, оп. 4а, спр. 2786, 85 арк.
5. ЦДІАУ у Львові, ф.201, оп. 4а, спр. 2787, 7 арк.
6. ЦДІАУ у Львові, ф.201, оп. 4а, спр. 2788, 108 арк.
7. ЦДІАУ у Львові, ф.201, оп. 4а, спр. 2789, 36 арк.
8. ЦДІАУ у Львові, ф.201, оп. 4а, спр. 6249, 53 арк.
9. ЦДІАУ у Львові, ф.201, оп. 4а, спр. 6251, 106 арк.
10. ЦДІАУ у Львові, ф.201, оп. 4а, спр. 6326, 49 арк.
11. ЦДІАУ у Львові, ф.348, оп. 1, спр. 3073, 35 арк.
12. ЦДІАУ у Львові, ф.348, оп. 1, спр. 3248, 52 арк.
13. ЦДІАУ у Львові, ф.348, оп. 1, спр. 3481, 39 арк.
14. Державний архів Івано-Франківської області, ф.631, оп.1, спр. 490, 272 арк.
15. Державний архів Івано-Франківської області, ф.631, оп.1, спр. 492, 193 арк.
16. Львівська наукова бібліотека ім. В.Стефаника НАН України. Відділ рукописів, ф. 9, спр. 275, 633 арк.
17. Науковий етнографічний архів Інституту історії і політології Прикарпатського національного університету ім. В.Стефаника, ф. 1, оп. 1, спр. 1 Свідчення Клиника Катерини Рафайлівни, 1931 р.н.; місце народж.: с. Витвиця Долинського р-ну Івано-Франківської обл.; проживає: с. Витвиця; освіта: 8 класів школи; працювала різноробочим, пенсіонерка. Записано Сливкою Л.В. та Сливкою Р.Р. 2.04.2004 р. у с. Витвиця, 2 арк.
18. Там само, ф.1, оп.1, спр. 16 Свідчення Стегури Анни Федорівни 1903 р.н., місце народж.: с. Нижнє Гусне Турківського р-ну Львівської обл.; проживає: с. Нижнє Гусне; освіта: 5 класів школи; працювала різноробочим; пенсіонерка. Записано Сливкою Л.В. та Сливкою Р.Р. 18–19.08.2004 р. у с. Нижнє Гусне, 2 арк.
19. Там само, ф.1, оп.1, спр. 19 Свідчення Комарницької Євгенії Йосипівни, 1919 р.н.; місце народж.: с. Комарники Турківського р-ну Львівської обл.; проживає: с. Комарники; освіта: 5 класів школи, працювала різноробочим, пенсіонерка. Записано Сливкою Л.В. та Сливкою Р.Р. 20.08.2004 р. у с. Комарники, 3 арк.
20. Archiwum Akt Nowych, zespol 71/II Komitet do spraw szlachty zagrodowej na Wschodzie Polski, sygn. 21. Polskie Osadnictwo Historyczne. Materiały o siedzibach, rodach i liczbie szlachty zagrodowej na Wschodzie Polski. Cz. I, wojew. Stanisławowskie. Opr. Tadeusz Cieślak, 1938 г., 78 str.
21. Волчко-Кульчицький І. Про наше лицарство на Бойківщині / І.Волчко-Кульчицький // Бойківщина: монографічний збірник з географії, історії, етнографії і побуту. – Філадельфія – Нью-Йорк, 1980. – С. 338–394.
22. Гайда Ю. Турківщина: від перших згадок до наших днів / Юрій Гайда. – Коломия, 1997. – 231с.
23. Горинь Г. Громадський побут сільського населення Українських Карпат (XIX – 30-і рр. XX ст.) / Ганна Горинь. – К., 1993. – 200 с.
24. Гошко Ю. Населення Українських Карпат XV – XVIII ст. / Юрій Гошко. – К., 1976. – 204 с.

25. Зубрицький М. Верхня вовняна ноша українсько-руського народу в Галичині / М.Зубрицький // Матеріали до українсько-руської етнології. – 1908. – Т. X. – С. 69–75.
 26. Кирчів Р. Дрібна шляхта Українського Прикарпаття (До проблеми історико-етнографічного вивчення) / Роман Кирчів // Збірник праць і матеріалів на пошану Лариси Іванівни Крушельницької. – Львів, 1998. – С. 106–118.
 27. Франко І. Дещо про шляхту ходячкову / Іван Франко // Зібрання творів: у 50 т. – Літературно-критичні праці (1876 – 1885 рр.). – К., 1980. – Т. 26. – С. 180–186.
 28. Dąbkowski P. Szlachta zaściankowa w Korczynie i Kruszelnicy nad Stryjem / P.Dąbkowski. – Lwów, 1936. – 122 s.
 29. Horoszkiewicz R. Szlachta zaściankowa na ziemiach Wschodnich / R.Horoszkiewicz . – Wyd.II. – Pinsk, 1937. – 40 s.
 30. Loziński W. Prawem i Lewem. Obyczaje na Czerwonej Rusi w pierwszej połowie XVII wieku /W. Loziński. – Lwów, 1931. – 426 s.
 31. Poczet szlachty Galicyjskiej i Bukowińskiej. – Lwów, 1857. – 335 s.
 32. Pulnarowicz W. Rycerstwo Polskie Podkarpacia / W. Pulnarowicz. – Przemysl, 1937. – 79 s.
 33. Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajow Słowiańskich. – Warszawa, 1884. – Т. 5. – 960 s.
 34. Ślusarek K. Szlachta zagrodowa w Galicji 1772–1939. Stan i przeobrażenia warstwy pod zaborem austriackim i w okresie niepodległości / K.Ślusarek // Galicja i jej dziedzictwo. – Т. 2. Społeczeństwo i gospodarka. – Rzeszów, 1995. – S. 111–124.
 35. Tarnawski A. Szlachta zagrodowa w Polsce południowo-wschodniej. Materiały do bibliografii /A.Tarnawski. – Lwów, 1938. – 90 s.
-